

TARJÁN ESZTER

A Szicíliai Királyság Stauf és Anjou uralkodóinak címerhasználatára és azok megjelenése a korai angol címerkönyvekben

The Stauf and Anjou dynasties' heraldic representation in the Kingdom of Sicily and their appearance in the early English rolls of arms.

The royal coat of arms of Sicily appears properly – with one exception – in the early English rolls of arms. The examination of these armorial bearings brings us closer to the appreciation of the political situation of Southern Italy regarding its foreign policy with England, the Papal State, France and Aragon. The examined rolls of arms were compiled during the reign of Charles I and his son Charles II of Sicily. However, considering the large-scale Stauf attendance in Sicily and the close connection with the southern kingdom it was reasonable to extend the interval of the examined period to the reign of Frederick II. The present study deals not only with the surviving sigillographic sources but also pays attention to the numismatic records. Hence, it also focuses on the representation of the so-called augustali coin issued by Frederick, the German and French coinage in the Kingdom of Sicily, as well as on the armorial bearings of the Anjou dynasty and latter's appearance in the early English rolls of arms.

A Szicíliai Királyság noha meghatározó szerepet játszott mind a Stauf, mind pedig az Anjou dinasztia 12–13. századi történetében, az országnak ekkor még nem volt saját címere. A különleges forrásértékekkel bíró 13. század végi (korai) angol enciklopédikus címergyűjteményekben¹ azonban igen gyakran megjelent a terület uralkodójához köthető jelvény: *kék mezőben arany liliumok, vörös tornagallér*.

Szicília uralkodói címerei a korai angol címerkönyvekben – egy variánstól eltekintve –, egységes képet mutatnak. Mindazon forrásokban, amelyekben megjelennek – a Walford-², a Herald-³, a Camden-⁴- és a Smallpece-tekerce-⁵ – általában a fenti címerleírás olvasható. Az egyetlen ettől eltérő címet a Sir William Neve-címerkönyvben⁶ találjuk, ahol a liliumos címer vörös rámát kapott, amelyben arany várak találhatóak, tornagallér nélkül. Mindkét címervariáns esetében

elmondhatjuk, hogy nem előkép nélküli jelvénykonstrukciókról, tehát nem fiktív címerekről van szó.

Ahhoz, hogy megértsük ezt az angliai forrásokban megjelenő címet, meg kell vizsgálnunk II. Frigyes (1189–1250) és I. Károly (1266–1285) címerpraxisát és ki kell térnünk utódaik címerhasználatára is. Ennek tükrében foglalkozom tehát a Stauf-dinasztiából származó II. Frigyes német-római császártól és leszármazottaitól ránk maradt címeres emlékekkel, valamint I. Károly utódai címeres gyakorlatával: fiáéval és unokájáéval, az Anjou-dinasztiából származó II. Károly (1285–1309) és I. Róbert (1309–1343) címerhasználatával. Ugyancsak vizsgálatra szorul az említett források keletkezésekor uralkodó I. Edward angol uralkodó vonatkozó kapcsolatrendszere.

A Stauf dinasztia szicíliai uralma

A Stauf-dinasztia tagjai közül másodikként II. Frigyes (Roger)⁷ került a Szicíliai Királyság trónjára, édesanyjának, Szicíliai Konstanciának (1194–1198), II. Roger (1130–1154) lányának köszönhetően. Trónra kerülése nem volt konfliktus nélküli, ahogy hosszú uralkodása sem.⁸ Az édesapja, VI. Henrik halálakor még gyermek Frigyes jogát a szicíliai trónra senki nem

1 Enciklopédikus címergyűjteménynek nevezzük azokat a címerkönyveket, amelyekben az angol uralkodói jelvényen kívül egyéb európai vagy Európán kívüli uralkodók jelvényei szerepelnek. Gerard J. Brault: *Early Blazon. Heraldic terminology in the twelfth and thirteenth centuries with special reference to arthurian heraldry*. Woodbridge, 1997. 3–4.

2 Anthony Richard Wagner: *Catalogue of English Medieval Rolls of Arms*. London, 1950. (Aspilogia I.) (a továbbiakban: CEMRA) 8–9.; *Rolls of Arms*. Henry III. The Matthew Paris Shields, c. 1244–59. (Ed. Thomas D. Tremlett.) London, 1967. (Aspilogia II.) (a továbbiakban: Aspilogia II) 97–103.

3 CEMRA 9–14.; Gerard J. Brault: *The Rolls of Arms of Edward I. I–II*. Woodbridge, 1997. (Aspilogia III.) (a továbbiakban: Aspilogia III) 79–142.

4 CEMRA 16–18.; Aspilogia III 172–201.

5 CEMRA 37.; Aspilogia III 471–482.

6 Uo.; Aspilogia III 511–521.

7 Apai és anyai nagyapái, I. Frigyes német-római császár és II. Roger szicíliai király után nevezték el.

8 David Abulafia: *Frederick II. A Medieval Emperor*. London, 1992. 89–131.; Eva Sibylle–Gerhard Rösch: *Kaiser Friedrich II. und sein Königreich Sizilien*. Sigmaringen, 1995. 59–66.

vitatta, azonban a német korona körül kialakuló belháborúk kedveztek III. Ince pápa politikájának, aki – noha Frigyes gyámja volt – IV. Ottót támogatta a német korona és császári cím elnyerésében. Ince így sikeresen elérte, hogy a német és szicíliai koronák egymástól külön legyenek választva. IV. Ottó császárrá koronázása után azonban szembefordult a pápával – ígérete ellenére Ottó igényt tartott a Pápai Államhoz tartozó területekre –, aki erre válaszul a német királyság területén lázadást támasztott. A lázadás vezetőért kiáltott, így Ince IV. Ottóval szemben támogatta II. Frigyes hatalomra kerülését.⁹ Mindazonáltal az alig központosított, laza adminisztrációs rendszerrel és ellenőrzési hálózattal rendelkező – több autonóm területet magába foglaló – Pápai Államnak a legkevésbé sem állt érdekében, hogy a német és a szicíliai korona egy kézbe kerüljön.¹⁰ Frigyes német trónra lépésekor ígéretet tett arra, hogy lemond Szicília trónjáról, III. Ince halála után az őt császárrá koronázó III. Honoriusz pápának szintén megerősítette ígéretét a német és a szicíliai királyságok különválasztására, továbbá a Pápai Állam határainak és szervezetének tiszteletben tartására vonatkozóan. Noha Honoriusz kételkedett a Frigyes által tett ígéret betartásában, a következő tervezett keresztes hadjárat vezető alakjának Frigyes választása.¹¹ Frigyes mind a pápai területek és jogaik tiszteletben tartására, mind a kereszteshadjáratra tett ígéretét igyekezett megtartani.

Szicília – miután Frigyes kiskorúként nyerte el koronáját – VI. Henrik uralkodását követően anarchiába süllyedt. Frigyes ilyen állapotban kezdte meg uralmát és látott neki pénzügyi-, valamint adminisztratív reformoknak. Gazdaságpolitikájának köszönhetően Szicília ismét meghatározó kereskedelmi tényező lett Európa déli részén. A királyság Mediterráneumban való pozícionálásának egyik legértékesebb produktuma a később részletezendő augustalis érme, amely stílusában és reprezentációs célú kommunikációjában Frigyes a római császárok utódjaként tüntette fel. Frigyes jelentős gazdasági és katonai erőt képviselt az 1230-as évekre, amelynek következtében egy esetleges támadástól tartva a lombard városok ismét életre hívták a Lombard Ligát. Mindeközben fia, a német királlyá koronázott Henrik is apja érdekeivel szemben kezdett politizálni, amelyet Frigyes sikeresen felszámolt.¹² IX. Gergelynek nem állt érdekében az apjával és politikájával szembeszálló Henriket megvédeni. Sőt, Frigyes felesége, II. Izabella jeruzsálemi királynő – akinek Frigyes a Jeruzsálem királya titulását köszönhetette – halála után segítette a császárnak harmadik házassága megkötésében. A házasságot 1235-ben Frigyes, I. János angol király második feleségétől született lányával, Plantagenet Izabellával kötötte, aki III. Henrik húga volt.¹³

A császár és a pápa végleges szakítására akkor került sor, amikor Frigyes Szardínia trónjára segítette egyik törvénytelen fiát, Enzót.¹⁴ Mivel a Pápai Állam is jogot formált a területre, a konfliktust IX. Gergely a császár kiközösítésével tartotta megoldandónak. IX. Gergely életében a két hatalom szembenállása nem oldódott meg, így a IV. Celesztin rövid pontifikálása után megválasztott IV. Incére maradt a helyzet rendezése. II. Frigyes hatalma és pozíciója – mind a német, mind az itáliai területeken –, valamint a Stauf-dinasztia által kiépített adminisztráció uralkodása vége felé meggyengült, ennek jele előbb Raspe Henrik, majd Hollandiai Vilmos német trónra kerülése.¹⁵ Az észak-itáliai városok ellenállása, azok sikertelen ostroma, végül pedig a megalázó parmai vereség súlyosbította a helyzetet. Legfőbb bázisát, Sziciliát, Frigyes uralkodása végéig megtartotta, annak gazdasági ereje és a szerteágazó távolsági kereskedelemről befolyó javak biztosították az anyagi hátteret itáliai törekvéseihez.

Frigyes halála után törvényes utódja, IV. Konrád (1250–1254) vette át Szicília koronáját, aki igyekezett folytatni apja itáliai politikáját. IV. Ince 1254-ben kiközösítette Konrádot,¹⁶ és, mint Szicília hűbérura, a pápa egy uralkodásra alkalmas és a pápai hatalomhoz lojális jelöltet keresett. Ekkor ajánlotta fel Ince III. Henrik angol király fia, Edmund számára a koronát.¹⁷ Konrád 1254-ben hirtelen bekövetkezett halála után a Szicília feletti hatalomra mind IV. Ince, mind pedig Manfréd, II. Frigyes egyik törvénytelen gyermeke igényt tartott. IV. Konrád örököse, Konradin ekkor még kisgyermek volt, így a német trónra nem kerülhetett, illetve Szicíliában sem gyakorolt hatalmat. Manfréd eleinte elismerte a pápai hatalmat a királyságban, később azonban sikerült elérnie, hogy 1258-ban Szicília királyává koronázzák.¹⁸ Mindeközben III. Henriknek sikerült a német trónra juttatnia öccsét, Cornwalli Richárdot, így Manfréd megkoronázása előtt az angol király karnyújtásnyira került Szicília trónjának megszerzéséhez. Henrik azonban az Angol Királyságon belül belső ellenállásba ütközött, valamint komoly pénzügyi problémákat is okozott neki mind a német területekre, mind a déli irányba mutató törekvések anyagi hátterének biztosítása.¹⁹ Henriknek így fel kellett adni az Edmund számára áhított dél-itáliai trónt.

IV. Sándor pápa annak ellenére gyanakvással figyelte Manfréd szicíliai jelenlétét, hogy a német és szicíliai trónt sikerült különválasztani egymástól, a déli királyság gazdagsága ugyanis képes volt hátteret biztosítani Manfrédnek ahhoz, hogy – apját követve – a Pápai Állam rovására tovább terjeszkedjen. A pápának ismét új jelöltet kellett találnia, így esett IV. Orbán választása IX. Lajos francia király öccsére, Károlyra. Manfréd és Károly seregei 1266-ban Beneventónál

9 *David Abulafia: The Kingdom of Sicily Under the Hohenstaufen and Angevins In: The New Cambridge Medieval History. Vol. V. c. 1198 – c. 1300.* (Ed. David Abulafia.) Cambridge, 1999. 501.; *Molnár Péter: Császárság, pápaság és az itáliai nagypolitika.* In: *Európa ezer éve: a középkor. II.* (Szerk. Klaniczay Gábor). Bp., 2004. 68–69.

10 Uo.

11 Uo.

12 *D. Abulafia: The Kingdom of Sicily* i. m. 504.

13 *D. Abulafia: Frederick II.* i. m. 308.

14 Az Enzónak tulajdonított címer megjelenik az angol címeres hagyományban is: *British Library, Royal MS 14 C VII, 1455v.*; *Asplogia* II 31.

15 *D. Abulafia: The Kingdom of Sicily* i. m. 505.

16 Uo. 506–507.

17 ¹⁷ *William Chester Jordan: The Capetians from the Death of Philip II to Philip IV.* In: *The New Cambridge Medieval History. Vol. V. c. 1198 – c. 1300.* (Ed. David Abulafia.) Cambridge, 1999. 295.

18 *D. Abulafia: The Kingdom of Sicily* i. m. 507–508.

19 *Joseph P. Huffman: The Social Politics of Medieval Diplomacy. Anglo-German Relations (1066–1307).* Michigan, 2000. 285.

megütköztek, amelyből Károly került ki győztesen, míg Manfréd elhunyt a csatamezőn. Szicíliában a jól kiépített adminisztratív háttérnek köszönhetően I. Károly könnyen átvette az uralmat, 1268-ban azonban IV. Konrád fia, Konradin apja örökségére igényt tartva megtámadta az Anjou uralkodót. A két had Tagliacozzo városa mellett ütközött meg, a csata ismételen Károly győzelmével zárult, így elhárult minden akadály, hogy Szicília törvényes uralkodója lehessen. Konradint néhány héttel később Nápolyban nyilvánosan kivégeztette, az öt segítőt pedig birtokelkobzással sújtotta. Károly nem sokkal Konradin legyőzése után ellenőrzése alá vonta Toscanát, valamint a lombard városokat.²⁰

A Stauf uralkodók szicíliai reprezentációja

Bár II. Frigyes német uralkodói címerpraxisa nem tárgya jelen tanulmánynak, a korai angol címerkönyvekben megjelenő német uralkodói címer jelenti a kapcsolódási pontot a Staufok szicíliai jelvényviselésével. A vizsgált angol enciklopédikus gyűjteményekben – az alkalmanként elkülönülő – német császári és királyi címerek esetében az egy, illetve kétféjű sas szerepel.²¹ A korai angol hagyomány, a Staufokhoz, Frigyeshez és utódaihoz is sasokat köt, ²² ennek ellenére a sas motívum sem német királyi, sem császári kontextusban nem jelent meg Figyesnél, pecsétjein uralkodóalak felségjelvényekkel, valamint városfal és városkapu látható.²³ Szicília királyaként azonban a német uralkodói reprezentációtól eltérő eszközöket használt. Szicíliai pecsétjét nem ismerjük – vélhetően nem is létezett ilyen –, ellenben nagy mennyiségű pénzlelet maradt ránk a vizsgált időszakból. Frigyes korai és kései (1231 előtti, illetve utáni) dénárjain és tarijain (arab típusú helyi aranypénz), valamint augustalis típusú érméjén is feltűnik a sas jelkép. Míg Amalfi típusú tari pénzein csillag és

pálmafa látható,²⁴ addig az azt felváltó szicíliai típusú tariján már sok esetben szerepet kap a sas jelvény.²⁵ A II. Frigyes által veretett pénzekben minden esetben egyfejű sas ábrázolnak.

Augustalis típusú érméi kitűnnek a többi általa veretett pénz közül. A ránk maradt érmékről több esetben elmondható, hogy valódi kereskedelmi értékkel nem bírtak, ékszerként viselt, függővel ellátott, reprezentatív funkciójú érme alakú díszek voltak.²⁶ Kiemelendő továbbá, hogy a vereten szereplő sas motívum nem hordja magán a heraldikai sas stílusjegyeit, inkább a római típusú sasábrázolást követi. Az érme egyik felén római típusú császárábrázolás látható, míg a másik felén a szintén római stílusú sas, amely az antik császárok és Frigyes közötti párhuzamot hivatott jelezni.²⁷

Frigyes 1231 után veretett pénzein – mind a Brindisi, mind a Messina típusú érméken – szintén többször szerepel sas, illetve gyakran tűnnek fel különböző osztóvonalak, kereszttek, égitestek, valamint koronák a sasok fején.²⁸ Az érmek körirata többnyire F[REDERICUS] I[M]P[ER]ATO[R] ROM[ANORUM] SE[M]P[ER] AUG[USTUS], valamint F[REDERICUS] ROMANOR[UM] IMP[ERATOR], az érmék másik oldalán pedig legtöbbször R[EX] IERUS[A]L[EM] ET SICILE olvasható.²⁹ A dénárokon szereplő sas megfelel a heraldikában és az élő heraldika korában elvárt ábrázolásnak.

Frigyes utódja, I. Konrád szicíliai uralkodó (1250–1254)³⁰ – német királyként IV. Konrád (1237–1254) –, a ránk maradt források alapján nem használta gyakran a sas jelképet. Különböző típusú dénárjai, tarijai, valamint obulusai közül csupán néhány érmén látható egy korona nélküli sas képe. A trónon legitim uralkodóként őt követő Konradin tarijainak egy típusán feltűnik a II. Frigyes augustalisa kapcsán ismert és ismertetett sas jelvény, valamint két különböző típusú aranypénzén a heraldikai szabályoknak megfelelően ábrázolt sas. Ezen arany veretek körirata legtöbbször CO[N] R[ADUS] SECUNDUS. Konradin dénárjai közül a Brindisi és Messina típusúakon ugyancsak feltűnik a sas motívum, CO[N]R[ADUS] SECUNDUS, valamint a R[EX] IERUS[A]L[EM] ET SICILE köriratokkal.³¹ Megjegyzendő, hogy ezek a dénárok stílusukban jelentős hasonlóságot mutatnak az ulmi pénzverdében készült pénzekkel.³² A Konradin mellett régensként, majd önálló jogon uralkodó Manfréd (1258–1266) követte elődei pénzverési szokásait, tarijain és dénárjain többször feltűnik az egyfejű sas szimbólum, kereszttekkel együtt. Körirata csak az uralkodó nevében különbözik, a MANFRYDUS név kerül az általa veretett pénzekre.³³

20 Csukovits Enikő: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. (Szerk. Neumann Tibor–Rácz György.) Bp.–Piliscsaba, 2009. 26–27.

21 Bővebben ld. *Tariján Eszter*: Angol és francia címerterecsek vizsgálata. Az I. Edward (1272–1307) uralkodása alatt született angol enciklopédikus címerkönyvek királyi címereinek és lehetséges francia forrásainak vizsgálata. Budapest 2019. (Kézirat, doktori disszertáció, ELTE-BTK).

22 A német uralkodók közül Matthew Paris műveiben már IV. Ottó is sas visel címerén: arany mezőben fekete sas (Aspilogia II: Historia Anglorum 15., Chronia Maiora IV. 60.), valamint vörössel és arannyal hasított pajzs, melynek jobb oldalon három lépő angol címeroroszlán fele szerepel, bal felén egy fél sas. Ez a hagyomány folytatódik II. Frigyesnél és utódainál is. II. Frigyes: arany mezőben fekete kétféjű sas (Aspilogia II: Liber Additamentorum 34., Chronica Maiora IV. 45., Historia Anglorum 64.) (VII.) Henrik: arannyal és vörössel hasított pajzsos fél fekete sas, fél fehér kereszt, valamint arannyal és zölddel hasított mezőben fekete kétféjű sas (Aspilogia II: Historia Anglorum 28., Liber Additamentorum 68., Abbreviatio Chronicorum 76., Chronica Maiora IV. 77.) IV. Konrád: arany mezőben fekete kétféjű sas (Aspilogia II: Abbreviatio Chronicorum 76., Chronica Maiora IV. 77.) Manfréd: arany mezőben egy fekete kétféjű sas, fehér pólya (Aspilogia II: Abbreviatio Chronicorum 76., Chronica Maiora IV. 77.) Enzió: zölddel és arannyal hasított pajzsos fekete kétféjű sas (Aspilogia II: Historia Anglorum 31.).

23 *Otto Posse*: Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806. Vol. I. 751–1347. Dresden, 1909. Taf. 27–30.

24 ²² Medieval European Coinage with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. Vol. 14. South Italy, Sicily, Sardinia. (Ed. Philipp Grierson–Lucia Travaini.) Cambridge, 1998. (a továbbiakban MEC 14.) 166.

25 Uo. 166–167

26 Uo. 172.

27 <https://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/collections/coinsandmedals/CM.PG.1191> (hozzáférés: 2019. jan. 30.)

28 MEC 14. 180–183.

29 Uo. 181.

30 Valójában teljesen sosem gyakorolt hatalmat.

31 MEC 14. 189.

32 Uo.

33 Uo. 190.

Az Anjouk szicíliai jelenléte és angol kapcsolataik

A Stauf-dinasztia szicíliai uralma után az Anjou-házból származó I. Károly (1266–1285) került trónra, akinek uralkodásával egyidőben jelentek meg Angliában az első címerkönyvek. Károly a II. Frigyes által kiépített adminisztrációt megtartotta, székhelyét azonban áthelyezte Nápolyba.³⁴ Noha Károly a Pápai Állam területi és jogi határait nem sértette meg, mégis aggasztóan nagy volt mind a politikai hatalma, mind pedig az általa könnyen mozgósítható javak mennyisége. Károly uralmában fordulópontot jelentett az 1282. évi „szicíliai vecsernye”, amely egy kisebb palermói külvárosi civakodásból az Anjou uralom elleni lázadásáá fajult. Noha Szicília lakói névleg pápai védelem alá helyezték magukat, valójában Manfréd leányát, Konstanciát és férjét, III. Péter aragón királyt várták, hogy megérkezzenek. III. Pétert királyné kiáltották ki, amelyre válaszul IV. Márton pápa kiközösítette őt. Károly eközben nápolyi központtal a szárazföldön igyekezett megtartani hatalmát, átfogó reformprogramot hirdetett tisztségviselői és katonái túlkapasai ellen, valamint az adóterhek csökkentésére is ígéretet tett.³⁵

Mindezekkel párhuzamosan a francia uralkodó és a pápa tárgyalásokba kezdett egy esetleges Aragónia elleni hadjárat megszervezéséről, amelyről végül 1284-ben megállapodás született. Ezzel az angol király, I. Edward nehéz helyzetbe került. Leánya, Eleonóra és III. Péter fia, III. Alfonz házasságáról³⁶ nem sokkal ezt megelőzően állapodott meg a két uralkodó.³⁷ A pápai kiközösítésre és a Walesben kialakult helyzetre hivatkozva Edward késlekedett Eleonóra Aragóniába küldésével. A helyzetet tovább bonyolította, hogy III. Fülöp francia király I. Edwardot mint Gascogne urát – ezáltal vazallusát – hadba hívta Aragónia ellen. Mindeközben III. Péter is segítséget várt I. Edwardtól.³⁸ Az angol uralkodó igyekezett távol maradni a kibontakozó háborútól, maroknyi csapatát is csak késve küldte III. Fülöp serege után.³⁹ A hadjárat végül aragón győzelemmel zárult.

1285-ben a Szicília koronájáért folytatott harcok összes szereplője meghalt, mind I. Károly, mind IV. Márton pápa, mind III. Fülöp, valamint III. Péter is.⁴⁰ A kialakult helyzet rendezése III. Péter fiaira, III. Alfonz aragón uralkodóra, majd öccsére – Alfonz hirtelen bekövetkezett halála után utódjára –, II. Jakabra (Szicília királyaként I. Jakab), valamint IV. Honoriusz pápára várt. III. Alfonz és II. Károly követői között 1291-ben Brignoles-ban került sor a béke megkötésére.⁴¹ I. Jakab azonban trónra kerülése után a békeszerződést

semmisnek nyilvánította. VIII. Bonifác szerepvállása a konfliktusban végül rákényszerítette Jakabot a békeszerződés elfogadására, illetve kénytelen volt szicíliai trónját átadni testvéreinek, Frigyesnek. Frigyes 1289-ben feleségül vette II. Károly lányát, Anjou Eleonórát, majd a későbbi I. Róbert szicíliai királlyal kötött békemegállapodás értelmében a két részre szakadt királyság helyzete megmaradni látszott. A nápolyi székhelyű terület továbbra is Szicíliai Királyságnak nevezte magát, míg a szigetország antik elnevezése és háromszög alakja után Trinacria névvel szerepelt a korabeli forrásokban.⁴²

Az angol-szicíliai kapcsolatokhoz kötődően hangsúlyozni kell I. Edward és I. Károly, majd II. Károly közeli, baráti viszonyát. IX. (Szent) Lajos halála után a Tunisz falai alól elvonuló kereszties hadseregben tartózkodott I. Károly és I. Edward is. Előbbi meghívására az angol uralkodó Szicíliában töltötte 1270 telét. A partot érést követően nem sokkal egy tengeri vihar szétszórta Edward hajóhadát, így a kereszties hadjárat folytatása lekerült napirendről.⁴³ A két uralkodó ekkor szoros barátságot kötött, amely később ugyan egy időre megromlott a viterbói gyilkosság után, végül azonban sikerült rendezni viszonyukat. Henry of Almain, Edward unokaöccsének gyilkosai, Simon de Montfort életben maradt fiai apjuk és bátyjuk halálát bosszulták meg a merénnyellett.⁴⁴ Edward közbenjárására X. Gergely mindkettejüket kiközösítette. Simon nem sokkal később elhunyt, Guy de Montfort azonban I. Károly védelme alatt állt. Károlynak köszönhetően Gergely feloldotta a kiközösítést, az Anjouk őrizetére bízva a világi bűnökben vétkes Guy-t. Utóbbi kérdéses körülmények között nem sokkal később megszökött az Anjou őrizetből. I. Károly, évekkel később pedig II. Károly is igyekezett közbenjárni Edwardnál Guy érdekében, az angol király azonban hajthatatlan maradt.⁴⁵ Edward ugyan egy darabig neheztelt az ügy miatt, a prosperáló Plantagenet-Anjou viszony azonban személyes sérelme miatt nem szenvedett csorbát, a két dinasztia királyai továbbra is különösen jó viszonyt ápoltak.

Az Anjou címerviselés Szicíliában

A Stauf uralmat követő Anjou dinasztiaaváltás a pénzverésre is hatással volt, I. Károly uralmában alatt eltűntek az Ulm városának pénzverdéből kikerült pénzekhez hasonló veretek, valamint a királyság pénzverdéinek hálózatát is átalakította. Előbb a Manfrédhoz köthető manfredoniai verdét záratta be, ehelyett Barlettában nyitott újat. A barlettai pénzverde sem működött azonban sokáig, Károly ugyanis bezárta, majd Nápolyban nyitott új verdét, amelyet központi pénzverdének szánt. Ez a lépés a Nápolyt központtá alakító politikájának része volt. Ennek következtében Brindisi és Messina verdéi jelentősen veszítettek fontosságukból és forgalmukból, így az itt vert érmék száma is csökkent.

34 I. Károly nápolyi kormányzatának főbb jellemzőiről lásd *Csukovits E.*: i. m. 32–56.

35 *D. Abulafia*: *The Kingdom of Sicily* i. m. 514.

36 *Michael Prestwich*: *Edward I.* New Haven–London, 1997. 314.

37 *Fritz Kern*: *Analekten zur Geschichte des 13. und 14. Jahrhunderts*. Eduard I. von England und Peter von Aragon. *Mitteilungen des Institutes für Österreichische Geschichtsforschung*, 30 (1909) 412–423.

38 *Prestwich, M.*: i. m. 321.

39 Uo. 321–322.

40 Appendix: Genealogical Tables. In: *The New Cambridge Medieval History*. Vol. V. c. 1198 – c. 1300. (Ed. David Abulafia.) Cambridge, 1999. III. Fülöp: 828., I. Károly: 828., III. Péter 829.

41 *Molnár P.*: i. m. 86.

42 Uo. 87.

43 *M. Prestwich*: i. m. 73–74.

44 *Jean Richards*: *The Crusades*, c. 1071–1291. Cambridge, 1999. 431.

45 *Bárány Attila*: *Angol-magyar diplomáciai kapcsolatok, 1241–1437*. In: *Angol-magyar kapcsolatok a középkorban I.* (Szerk. Bárány Attila–Laszlovszky József–Papp Zsuzsanna.) Máriabesenyő, 2008. 267–269.

Károly 1278. évi pénzügyi reformja nemcsak a verdék rendszerére, valamint az új pénzek nemesfém tartalmára volt hatással, hanem az ott készült érmék stílusa is jelentősen megváltozott. Ez utóbbi változás a heraldikai kutatások szempontjából érdekes adalékkul szolgálhat mind a Staufok, mind pedig az Anjouk reprezentációs eszközeinek és azok szimbolikájának megértéséhez.⁴⁶ A királyságban korábban forgalomban levő pénzek a dinasztikus kötődésből fakadóan inkább a német verdék stílusjegyeit hordták magukon, gyakran kaptak helyet pénzekre kereszttek, égitestek, uralkodói mellképek, míg I. Károlynak köszönhetően a francia pénzverés és reprezentáció sajátosságai kezdtek megjelenni az itáliai királyságban vert pénzekben. Reáljain és több tariján lovas alakja jelenik meg lóháton. Néhány tariján pedig a lovas motívum kiegészül pajzssal, olykor lovas alak nélkül, csak a pajzs szerepel rajtuk.⁴⁷

Károly uralkodása alatt a Staufok sasos érméi helyett a saját családi címerével ellátott vereteket készíttetett. Néhány esetben a behintett címermezővel megegyező módon tűnnek fel a francia uralkodói liliomok, míg több esetben a behintés motívuma nélkül, csak egy-egy liliom jelenik meg. Ezek főleg a Messinában készült veretekre jellemzők.⁴⁸ Jelen kutatás szempontjából azonban a legfontosabb ránk maradt érme a Brindisiben veretett pénz, amelyet az angol címertekercsekben is szereplő címerrel láttak el. Ezeket a vereteken címerpajzs tűnik fel, behintve liliomokkal, azon egy tornagallér látható.⁴⁹ I. Károly pénzeinek köriratán legtöbbször K[AROLUS] DEI GRA[TIA] REX SICIL[IE], illetve DUC[ATUS] AP[U]L[IE] ET PRINC[IPATUS] CAP[UE] olvasható. Az 1278. évi pénzügyi reform után veretett arany és ezüst caroliniken osztott mezejű címerpajzs tűnik fel, első felében Jeruzsálem címerével, második felében az Anjou liliomos tornagallérral ellátott jelvény látható.⁵⁰

I. Károlytól nem csak érmék, hanem címeres pecsétek is fennmaradtak. Ezeket a címer pontosan egyezik a szicíliai király angol tekercsekben szereplő címerének leírásával. Továbbá ismerünk tőle olyan pecsétet, ahol a carolini típusú pénzzel megegyezően, a megjelenő címer osztott pajzsmezőjének első felén Jeruzsálem címere, a mező második felén pedig a liliomokkal beszórt tornagalléros jelvény jelenik meg.⁵¹ A pecséten a KAROL[US] DEI GRA[TIA] IER[USA] L[IE]M SICILIE REX, valamint az AVE GRACIA PLENA DOMINUS TECUM köriratok olvashatók. Olyan erősen töredékes pecsétek is maradtak ránk, ahol a pénzek stílusánál megjelenő francia típusú lovas ábrázolás tűnik fel. Az ehhez a típushoz sorolható felségpecsétek egyik oldalán trónon ülő király alakja látható, másik oldalán lovas alak kezében címerpajzssal, amelyen „Anjou”-liliomok és tornagallér szerepel. A ló takaróján szintén visszaköszön a liliom motívum.⁵²

46 MEC 14. 197.

47 Uo.

48 Uo. 202–203.

49 Uo. 204.

50 Uo. 205.

51 https://www.cgbfr.com/italie-royaume-de-naples-charles-ier-danjou-salut-dor-n-d-naples-sup.fwo_495863.a.html#group (hozzáférés: 2019. febr. 4.)

52 Yves-Michel Metman: Le sceau de Charles II d'Anjou, roi de Sicile. *Club français de la médaille*, 49 (1975) 4. 92.

II. Károly (1285–1309) pénzein apja gyakorlatát követve Jeruzsálem címere és az Anjou családi címer szerepelnek hasított pajzsmezőn. Érméi többségén a K[A]ROL[US] S[IE]C[UN]D[US] körirat olvasható.⁵³ Fennmaradt pecsétjei tanúsága szerint pecséthasználatában is követte elődje mintáját, felségpecsétjének lovas oldalán a lovas alak kezében pajzsot tart, amelyen az Anjouk liliomos címere látható, hercegi címerén pedig a tornagalléron kívül feltűnik egy második diminutíva, egy harántpólya.⁵⁴ Az utóbb említett elem megkoronázása után kikerült Károly címeréből.

Mivel a vizsgált címertekercsek közül a legkésőbbre datált gyűjtemény keletkezési időpontja bizonytalan – a terminus ante quem 1310 –, így indokoltnak tartom, hogy még kitérjek II. Károly utódjának korai címeres praxisára. I. Róbert (1309–1343) úgynevezett fekete dénárjain szintén megjelenik az „Anjou”-liliomos címer tornagallérral, köriraton ROBERTUS DEI GRA[TIA], illetve IER[USA]L[EM] ET SICIL[IE] REX olvasható.⁵⁵ Az Anjou címer nem csak pénzein, de pecsétjein is látható. Kiváló példa erre Róbert egyik 1317. évi ép pecsétje, amelyen a tornagalléros Anjou címer található.⁵⁶

A fent tárgyaltak mellett ki kell kérni az 1282. évi „szicíliai vecsernye” utáni aragón törekvésekben fontos szerepet játszó III. Péter és felesége, a Stauf-dinasztiából származó Konstancia címeres reprezentációjára. Konstancia Manfréd leánya és ezáltal II. Frigyes unokája volt, így amikor I. Károly az 1282. évi eseményeket követően áttette székhelyét Nápolyba, III. Péter aragón uralkodó (Szicília királyaként 1282–1285) felesége jogán bejelentette trónigényét. Jelen kérdés szempontjából – az aragón királyi címerpraxisától eltekintve⁵⁷ – Péter szicíliai királyként veretett pénzei vehetők számba, amelyek közül két típust különböztetünk meg. Ezek kapcsán heraldikai és címerreprezentációs szempontból kiemelő, hogy mindkét típuson feltűnik a heraldikai sas motívum, az eltérést csupán a korona hiány vagy megléte adja.⁵⁸ A motívum azonban nincs pajzsba foglalva, így címeréről nem beszélhetünk. A pénzekben legtöbbször a P[ETRUS] DEI GRA[TIA] ARAGON[IE] SICIL[IE] REX, valamint a SUMMA POTENCIA EST IN DEO köriratok olvashatók.⁵⁹ Az érmék másik oldalán pedig a cölöp mesteralakos aragón uralkodói címer tűnik fel pajzsra emelve.

Összegzés

A korai angol címergyűjteményekben a Szicília Királyság egységesen és – egy kivételtől eltekintve – pontosan ábrázolt címerének vizsgálata adalékokkal szolgál a Dél-Itáliával kapcsolatos angol, pápai, császári, francia, illetve aragón érdekek és konfliktusok megértéséhez, valamint azok angliai megjelenéséhez. A vizsgált angol gyűjtemények I. Károly és II. Károly uralkodása alatt keletkeztek, azonban a

53 MEC 14. 219–220.

54 Y.-M. Metman: i. m. 92.

55 MEC 14. 225.

56 Donald L. Galbreath: *Papal Heraldry*. London, 1972. 4.

57 Az ibériai uralkodók címerpraxisára ld.: Tarján E.: i. m.

58 MEC 14. 259.

59 Uo. 260.

kapcsolatokat figyelembe véve a Stauf-dinasztából származó II. Frigyes szicíliai jelenlétéig volt indokolt a ránk maradt címeres és reprezentációs felületként szolgáló érmék vizsgálatát kiterjeszteni. Ennek oka, hogy a Stauf-dinasztia tagjai Szicília királyaként rendszeresen használták pecsétjeiken és érméiken az egyfejű sas szimbólumot, amely a vizsgált angliai forrásokban többször a német király jelvényeként tűnik fel.

A sas motívum szicíliai megjelenése kizárólag a Stauf-dinasztiához köthető, a motívumot Szicília királyaként használták. A II. Frigyes által veretett pénzekben a német éremverés stílusbeli sajátosságai figyelhetők meg, valamint többször, több különböző típusú és értékű, eltérő verdében veretett pénzein is megjelenik a sas motívum. Hozzá köthető az archaizáló, a császárkori Róma stíluszajátosságait utánozó augustalis érme verése, az azon ábrázolt sást a Stauf-dinasztia reprezentációs eszközkészletének részeként tekinthetjük.

Az Anjou-házból származó I. Károly által veretett pénzek képi struktúrája és motívumkészlete változást mutat, a németet felváltja a Károllyal érkező francia hagyomány. Több lovas alak, pajzsok, címerek megjelenése jellemzi az időszakot. Pénzein és pecsétjein egyaránt személyes címere tűnik fel, az „Anjou”-liliomos címer tornagallérral. Ugyanez a konstrukció került ábrázolásra a hasított pajzsmezőn is, Jeruzsálem címerével együtt. Ez a címeres hagyomány folytatódott II. Károly uralkodása alatt is, valamint I. Róbert praxisában is a liliomos tornagalléros jelvény volt használatos. Az 1282-ben bekövetkezett „szicíliai vecsernye” után *iure uxoris* az aragón uralkodó, III. Péter is bejelentette igényét Szicília trónjára. Ez megjelenik az általa veretett pénzekben, azok egyik oldalán koronás vagy korona nélküli sas látható, másik felén pedig az aragón címerpajzs.

A fentiekből láthattuk továbbá, hogy a korai angol címergyűjteményekben Szicília uralkodói címereként megjelenő liliomos-tornagalléros címer megfelel az I. Károly szicíliai király által a valóságban is használt jelvénynek. A helyesen szerepeltetett címert nem csak az angol címerkönyvekben találjuk meg, a francia Wijnbergen Armorialban⁶⁰ is a már ismertetett, helyes címert láthatjuk. Angliában tehát tisztában voltak a szicíliai hatalmi viszonyok alakulásával, a Stauf-dinasztia után következő Anjouk hatalomra kerülésével és I. Károly címerviselési praxisával. Csak az 1307-re datált Sir William Neve-tekercs készítője tér el az angol címerhagyományban bevett formától. Nála a már említett liliomos pajzsmezőn vörös rámában arany várak jelennek meg. A rámában szereplő jelvényeket Kasztília uralkodói címerével azonosíthatjuk. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a vizsgált

címerkönyv összeállítója tisztában volt a Szicíliai Királyság körül folyó háborúskodással és az Anjouknak Aragóniával fennálló ellentétével, viszont a királyságra jogot formáló aragón uralkodót, III. Pétert összekeverte az akkor regnáló kasztíliai uralkodóval, IV. Ferdinánddal. Megjegyzendő, hogy az Ibériai-félszigetre vonatkozó címerek közül a Sir William Neve-gyűjteményben csak Navarra címere szerepel, sem Kasztília, sem az aragón uralkodói címer nem jelenik meg.⁶¹ Az azonban a szicíliai címer kapcsán is kiderül, hogy a készítőnek csekély ismerete volt a térségről.

A korai angol címertekercsekben megjelenő szicíliai címerről láthattuk tehát, hogy a gyűjtemények készítői többnyire pontosan közlik azt, tisztában vannak a régióban végbemenő változásokkal. A Walford- a Herald- és Camden-tekercek azonosan hozzák I. Károly címerét, valamint a Smallpece-gyűjtemény II. Károlyét. Fontos megjegyezni, hogy a francia Wijnbergen-tekercs a helyes angol variánszal megegyezően szerepelteti Szicília királyának címerét. I. Károly címere tehát köztudomású volt mind Angliában, mind Franciaországban. Az angol forrásokban megjelenő pontos címerközlésre magyarázatul szolgálhat III. Henrik majd I. Edward aktív politikai részvétele a szicíliai ügyekben. Előbb a királyság trónjának megszerzése érdekében, majd a pápaság és a császárság között fennálló ellentét során betöltött szerep révén, ezt követően pedig az Aragón Királyság elleni pápai és francia szövetségnek köszönhetően kerültek kapcsolatba a tárgyalt területtel. Egyrészt tehát Anglia királyait már a Staufok szicíliai jelenlétekor szoros kapcsolat és érdek fűzte a tárgyalt területhez, másrészt a franciák szerepvállalásával az angol-szicíliai viszony tovább bővült. A francia forrásban szereplő pontos szicíliai címerre természetesen nem kell külön magyarázatot keresnünk, hiszen I. Károly rokoni kapcsolatai elegendő indokul szolgálnak. Az I. Károlyt és IX. (Szent) Lajost összekötő testvéri kapcsolatot a címerek szimbólumrendszerével is jelölik, Károly mint fiatalabb királyi sarj, a királyi címert az elsődleges rokoni viszonyt kifejező diminutívával, a tornagallérral kiegészítve viseli. Az angol hagyományban és az angol királyi dinasztia esetében is hasonló szimbólumrendszer használatát figyelhetjük meg,⁶² II. Edward és III. Edward hercegi pecsétjein az angol uralkodói címer oroszlánjai és tornagallér szerepelnek.⁶³

Az tehát világosan kirajzolódik mind az események alakulásából, mind a tekercekben megjelenő címerekből, hogy Angliában pontosan ismerték a Szicíliában kialakult helyzetet, sőt az aragón trónigény és hatalomátvétel is megjelenik egy alkalommal, igaz, hibásan ábrázolt címeren.

60 Paul Adam-Even-Léon Jéquier: Un armorial français du milieu du XIIIe siècle: L'armorial Wijnbergen. *Archives Héraldiques Suisses*, 65 (1951) 49–62., 101–110.; 66 (1952) 28–36., 103–111.; 68 (1954) 55–77.

61 Aspilogia III 511.

62 Ottfried Neubecker: *Heraldry: Sources, Symbols and Meaning*. New York-London, 1997. 96–97.

63 Pierre Chaplais: Le sceau de la cour de Gascogne ou sceau de l'office de sénéchal de Guyenne. In: *Uő: Essays in Medieval Diplomacy and Administration*. London, 1981. VII. Pl.1–3.